

Katarzyna Mroczek

Jan Kochanowski i epoka renesansu : sprawozdanie z konferencji naukowej. 27-28 X 1976 r.

Biuletyn Polonistyczny 20/1 (63), 119-123

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

oprawę Sesji - rezultat usilnych zabiegów i wielomiesięcznych przygotowań ze strony Zarządu Rzeszowskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Wszyscy uczestnicy Sesji otrzymali okolicznościowy druczek bibliofilski upamiętniający 20-lecie istnienia i działalności Oddziału oraz medal pamiątkowy wybity dla uczczenia setnej rocznicy śmierci Aleksandra Fredry i odbytej z tej okazji Sesji.

Dr Piotr Żbikowski

**JAN KOCHANOWSKI I EPOKA RENESANSU
SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
27-28 X 1976 r.**

W dniach 27-28 X 1976 r. Instytut Badań Literackich PAN i Instytut Języka Polskiego PAN zorganizowały konferencję na temat "Jan Kochanowski i epoka renesansu". W imieniu organizatorów powitał przybyłych wicedyrektor IBL doc. dr hab. Ryszard Górski, który poinformował zebranych, że konferencja ta zapoczątkowuje cykl zebrań poświęconych twórczości Kochanowskiego, oraz przedstawił plan badań, które przeprowadzone będą w związku ze zbliżającą się rocznicą czterechsetlecia śmierci poety (1984).

Prof. dr Jerzy Ziomek we wprowadzeniu do konferencji zwrócił uwagę na problematykę, którą należy rozwiązać badając twórczość Kochanowskiego i epokę renesansu. Szczególnie interesujące wydają się badania trzech inicjalności tego okresu: zapoczątkowania, przywrócenia i kumulacji. Pod tym właśnie kątem rozpatrywał prelegent świadomość w dobie renesansu takich pojęć, jak: "antykw", "wiedza", "historia", "czas", oraz odbicie tej świadomości w twórczości Jana Kochanowskiego (np. mitologia w twórczości poety - to sposób uhistorycznienia zdarzeń zapamiętanych i do zapamiętania). Referent podkreślił także dużą rolę, jaką odgrywał w twórczości poety taki składnik, jak judeo-chryścianizm.

Jako następny głos zabral prof. dr Władysław Lubaś, który wygłosił referat zatytułowany "Literacka organizacja rymu Jana Kochanowskiego". Zanalizował on strukturę przeważającego w twórczości Kochanowskie-

go rymu półtorasyłabowego żeńskiego, zwracając uwagę, że komponowanie rymu przez poetę odbywało się nie tylko ze względu na jego strukturę dźwiękową: wyrazy klauzulowe zostały u niego wielokrotnie celowo uwikłane w struktury głębsze i rozleglejsze.

Kolejna referentka, doc. dr hab. Teresa Michałowska, mówiła o "Kochanowskiego poetyce przestrzeni". Przedmiotem rozważań była wizja przestrzeni ukształtowana w wyobraźni poetyckiej Jana Kochanowskiego. Prelegentka zwróciła uwagę na doniosłość aspektu przestrzennego w renesansowym ujmowaniu świata: od filozofii i nauk przyrodniczo-matematycznych (zwłaszcza astronomii) aż po malarską *perspectiva artificialis* i poetycką teorię obrazowania "miejsc" (*locorum*), stanowiących tło działania człowieka. W poezji Kochanowskiego wyodrębniła zarysy trzech różnych układów przestrzennych. Pierwszy, nazwany "przestrzenią kosmiczną", ukształtował się pod wyraźnym wpływem kosmologii przedkopernikańskiej, przede wszystkim starożytnej (cycerońskiej), dopełnionej wątkami estetycznymi (kulistości, harmonii, pankalii, celowości, Boga-artysty), mającymi źródło zarazem w tradycji antycznej, w renesansowym neoplatonizmie oraz w Biblii. Drugi układ, określony w referacie jako "przestrzeń mityczna", przybrał formę trójstopniowego schematu świata wzdłuż osi wertykalnej łączącej niebo, ziemię i podziemie: trzy strefy odległe ontologicznie, oddzielone od siebie ostrymi barierami, ale w pewnym sensie przenikliwe; prawidłowości przekraczania granic między strefami dają się ująć w przeciwstawne kategorie: ruchu ku górze (wzlotu, sakralizacji) oraz ruchu ku dołowi (upadku). Wizja symbolicznej "wysokości" (nieba) oraz symbolicznej "niskości" (podziemia) wykazuje równoczesny związek z mitologią antyczną (grecką i rzymską) oraz wyobrażeniami judeo-chrześcijańskimi. Trzeci wreszcie układ przestrzenny - to ziemia, stanowiąca naturalne tło działań człowieka. Tak ujęta przestrzeń, nazwana "pragmatyczną", posiada strukturę horyzontalną: jest wyrażona w kategoriach "dalekości-bliskości", "otwartości-ograniczenia" lub w sposób sugerujący ogólną ocenę etyczną i estetyczną.

Doświadczana empirycznie przestrzeń ziemską nie stanowi u Kochanowskiego obiektu deskrypcji (jak wymagały ówczesne poetyki i retoryki), ale podstawę doznań emocjonalnych. Stąd swoisty, niepowtarzalny sposób

ujmowania przez niego poszczególnych "miejsc", z których najbardziej intymny jest dom (jego kąty, progi, ściany), a wśród obcych, dalekich i wrogich (jak morze, góry, obce kraje), pojawia się też miasto.

Przedmiotem referatu doc. dr hab. Ludwika Szczerbickiej-Ślęk pt. "Jan Kochanowski - twórca polskiej mowy poetyckiej (wprowadzenie do tematu)" była stylistyczna problematyka twórczości Kochanowskiego, a więc poety, który stworzył podwaliny polskiej mowy poetyckiej i uczynił z literatury narodowej integralną część ogólnoeuropejskiej wspólnoty. Punktem wyjścia rozważań stała się opracowana przez Hermogenesa z Tarsu teoria stylu, dopuszczająca mieszanie stylów.

Traktat Hermogenesa, podobnie jak cały antyk, był w XVI wieku fragmentem przeszłości zdobytej, a więc przystosowaną do nowej kultury wersją przeszłości. Istnieje przypuszczenie, które wydają się potwierdzać niektóre wypowiedzi Kochanowskiego o charakterze metapoetyckim, że poeta zetknął się z którąś z nowożytnych wersji hellenistycznego re-tora.

Wybór teorii Hermogenesa za punkt odniesienia motywuje jednak nie tyle podejrzenie, że znał ją Kochanowski, ile fakt, że przy jej pomocy uchwycić można ukryte i niedostrzegalne poza kontekstem znaczenia, a przez to rozpoznać stylistyczną różnorodność jego poezji.

Zgodnie z możliwościami tkwiącymi w tej teorii, do kształtowania odmian stylu wyzyskał Kochanowski różne płaszczyzny dzieła: tematy i motywy, postawę mówiącego wobec przedstawianej sprawy czy zdarzenia, składnię, figury retoryczne, frazeologię, leksykę poetycką. W poszczególnych utworach uruchamiał poeta reguły jednego stylu lub też kilka rodzajów. Wielostylowość stanowiła także zasadę komponowania zbiorów poetyckich. Szczególnie oryginalne zmieszanie stylów dokonało się w "Trenach": podczas gdy w innych utworach style przeplatały się w porządku linearnym, w "Trenach" rządziła zasada "pionowego" przeplotu (tzn. elementy współtworzące jedno ogniwo cyklu mogły odsyłać do odmiennych stylów, np. temat i składnia odsyłały do reguł stylu A, słownictwo zaś - do stylu B). Taki sposób kombinacji naruszał zdecydowanie wypracowane w tradycji schematy połączeń między elementami. U źródeł "Trenów" znajdowałyby się kolizja między "stanem kultury" a "własną wizją" świata.

Kolejny referent, prof. dr Stanisław Urbańczyk, mówił o "Frazeologii ►Psalterza◄ Jana Kochanowskiego": zestawił on poetycki przekład "Psalterza" przez Kochanowskiego z tekstem łacińskim (podkreślając, że podstawą przekładu nie była Wulgata) i zanalizował sposoby wypełniania przez Kochanowskiego schematów frazeologicznych odtworzonych z tekstu łacińskiego. Referent zwrócił uwagę na takie charakterystyczne cechy stylu Kochanowskiego, jak: chętnie posługiwanie się epitetami, amplifikacjami, imiesłowami zaprzeczonymi (dla określenia potęgi Boga) i zdaniami synonimicznymi wobec siebie.

Prof. dr Janusz Pelc w referacie zatytułowanym "Kochanowskiego nescio quid blandum" przedstawił funkcjonowanie toposu cyceronńskiego w poezji i poetyce XVI wieku oraz w twórczości Jana Kochanowskiego. O ile w dziełach Cyserona i Augustyna "nescio quid..." dotyczyło wszelkich dzieł Stwórcy, dla człowieka w pełni nie rozpoznawalnych, to w XVI wieku topos ten nabiera znaczenia wartościującego-estetycznego, nawet jeżeli dotyczy poznania. W poezji Jana Kochanowskiego zaznaczają się też wyraźne wpływy erotyków średniowiecznych i poezji petrarkistów, u których topos ten oznaczał piękno nie dające się uchwycić i zdefiniować.

W czasach późnego renesansu obserwuje się na terenie Europy ogromną popularność tego toposu, który był wyrazem przekonania twórców końca XVI wieku, że poezji nie można skatalogować w reguły. Zarówno Jan Kochanowski, jak du Bellay wydawali się wyznawać te same przekonania, które istotne były nie tylko w przypadku twórczości poetyckiej, ale i przy pracach przekładowych. Wydaje się, że Kochanowski nie lekceważył też szarej, zwykłej pracy: poeta uczony i natchniony był dla niego rzemieślnikiem słowa.

Ostatnią referentką była dr Alina Nowicka-Jeżowa, która zestawiła "Lirykę miłosną Kochanowskiego i madrygałową pieśń romańską (obserwacje komparatystyczne)". Referat przypominał wysuniętą w dyskusji poprzedzającej Zjazd Naukowy im. Jana Kochanowskiego w r. 1930 hipotezę o madrygałowych koneksjach erotyki czarnoleskiej.

Związki pieśni i fraszek Kochanowskiego z poezją madrygalistów francuskich oraz włoskich rozważane są na płaszczyźnie analogii. Dotyczą one topiki renesansowej, liryki miłosnej, a ponadto cech wyróżniających

omawiany gatunek: konwencji stylistycznej, założeń kompozycyjnych, monologu lirycznego, swoistej orientacji estetycznej oraz wersyfikacji.

Schematy wersyfikacyjne analizowanych erotyków Kochanowskiego odpowiadają po części izometrycznym wzorcom wczesnego madrygału włoskiego oraz madrygału francuskiego, po części zaś regułom "odnowionego" madrygału postbembowskiego. Reguły te uzasadniają i objaśniają odstępstwa od tradycyjnego sylabowca, dostrzeżone w poezji Kochanowskiego przez Marię Dłuską.

Analiza porównawcza madrygałowych tekstów polskich i włoskich, ujawniając analogie typologiczne, pozwala również ocenić samodzielność i mistrzostwo liryki Jana Kochanowskiego.

Spośród zapowiedzianych w programie konferencji referatów nie zostały ogłoszone dwa: prof. dra Stanisława Rosponda, zatytułowany "Słownik języka Jana Kochanowskiego (założenia metodologiczne)", i doc. dra hab. Franciszka Peplowskiego, pt. "Słownictwo i frazeologia ►Fraszek◄ Jana Kochanowskiego".

Mgr Katarzyna Mroczek